

MIGRACIJE, SUSRETI I PREPOZNAVANJA

-

PETRA
KELEMEN

MIGRATIONS, ENCOUNTERS AND RECOGNITIONS

-

Umjetnički projekt *Spaces Between (Living) Places* pruža priču o odlascima i dolascima, prisutnosti i odsutnosti, rastancima i susretima. Za vrijeme jednogodišnjeg života u Stuttgartu Tonka Maleković fotografirala je i snimala prizore koji su privukli njezinu pozornost i uz koje veže svoja promišljanja o svakodnevnom, poznatom, novom, začudnom i izmještenom, dok je kroz razgovore s ljudima koje je tamo upoznala i koji su s njom podijelili svoja iskustva preseljenja tragala za *prostorima između*, prostorima koji se stvaraju ponad geografskih koordinata, prostorima povezivanja, dijeljenja i prepoznavanja.¹ Snimljeni višesatni razgovori otkrivaju migrantske rute umjetničinih sugovornika i nje same. U Njemačku su došli nakon ukidanja radnih dozvola za hrvatske državljane 1. srpnja 2015. ili neposredno prije toga datuma. Iako bi svi ušli u kategoriju radnih migranata, njihove su migrantske priče izrazito raznolike.² Dolaze iz različitih gradova, različitih su godina i obiteljske situacije, različitog obrazovanja, prethodnog i sadašnjeg zaposlenja. Zabilježene naracije donose pojašnjenja raznolikih razloga dolaska u Njemačku, opise poteškoća i uspjeha u pronalaženju posla i stambenog prostora, zapažanja o razlikama između dviju zemalja u, primjerice, administrativnim procedurama; obrazovnom sustavu, poslovnim odnosima i provođenju slobodnog vremena, razmišljanja o vlastitom

životu i budućnosti. Odluke o odlasku iz Hrvatske u nekim su slučajevima bile teške i odgađane, u drugima nagle. Neki su pojedinci zbog teške ekonomske situacije bili primorani na traženje posla u inozemstvu, neke je vodila želja za pronalaženjem boljih mogućnosti zaposlenja, neki su se na odlazak odlučili nakon što su pomno izvagali sve pozitivne i negativne promjene za koje su mislili da život u Njemačkoj donosi. Pojedini su se sugovornici na taj korak odlučili sami, dok su drugi migrirali sa svojim obiteljima. Neki su pri dolasku u Njemačku naišli na svesrdnu potporu rodbine i prijatelja koji su tamo živjeli, dok drugi u novim gradovima nisu nikoga poznavali. Dok su se neki aktivno uključili u postojeće hrvatske zajednice, neki nisu imali želju za takvim povezivanjem, a neki su važne informacije i kontakte pronalazili na društvenim mrežama. Poznavanje njemačkog jezika utjecalo je na snalaženje u novim situacijama. Traženje zaposlenja pokazalo se kao sidrište svih razgovora: budući da su svi pojedinci s kojima je Tonka Maleković razgovarala u Njemačku došli privremeno ili planirano trajno živjeti i raditi, njihove su naracije obojene razmišljanjem o mogućnostima zaposlenja, željenoj zaradi i budućnosti. Dobro plaćen i siguran posao kod brojnih je sugovornika glavni motiv koji povezuju s migracijama: bez obzira na to je li riječ o otplati kredita, kupovini stana, školovanju djece, o zaradi koju

SPACES BETWEEN (LIVING) PLACES, UMJETNICA TONKA MALEKOVIĆ
I ANTHROPOLOGINJA PETRA KELEMEN U RAZGOVORU, U VLAKU KRAJ
STUTTGARTA, 2016., FOTO: MATIJA KRALJ

SPACES BETWEEN (LIVING) PLACES, ARTIST TONKA MALEKOVIĆ AND
ANTHROPOLOGIST PETRA KELEMEN, IN CONVERSATION ON A TRAIN
NEAR STUTTGART, 2016, PHOTO: MATIJA KRALJ

Spaces Between (Living) Places is an art project presenting a story about departures and arrivals, presence and absence, parting ways and encounters. In the course of one year of living in Stuttgart, Tonka Maleković had been taking photographs and recording scenes that attracted her attention, associated with her reflections on the everyday life, the familiar, the new, the wondrous and the transposed. At the same time, she conducted interviews with people whom she met there and who shared their experience of relocation, which served as a platform for her search for the *spaces between*, or the spaces that come to life beyond geographic coordinates, as the spaces for connecting, sharing and recognition.¹

All recorded conversations reveal migration routes taken by the artist's interviewees and herself. They came to Germany after work permits for Croatian nationals were repealed on July 1st 2015, or immediately prior to that date. Although they all belong to the category of migrant workers, their migrant stories vary considerably.² They come from different cities; they are of different ages, and have different family situations, levels of education, and prior and current professional experiences. In the recorded narratives, they give diverse reasons for coming to Germany, descriptions of problems and success in finding a job and place to live, remarks about differences between

the two countries in regard to, for example, administrative procedures, education system, business relations and leisure, or in their respective reflections about their own lives and future. In some cases, their decisions to leave Croatia were difficult and took a long time to be made, while in other cases they were abrupt. Due to severe material deprivation, some individuals were forced to look for a job abroad, while others hoped to find better job opportunities or decided to leave upon carefully considering all the positive and negative changes that life in Germany might bring. Some interviewees decided to take that step alone, while others migrated along with their families. Upon their arrival to Germany, some encountered wholehearted support of their friends and relatives already living there, while others did not know anyone there. While some decided to get actively involved with the existing Croatian communities, others did not have any aspirations for such connections. Some, on the other hand, found relevant information and contacts via social networks. Knowledge of the German language had an influence on managing new situations. Searching for a job proved to be the focal point of all the interviews, i.e. since all the individuals Tonka Maleković interviewed arrived to Germany on a temporary basis or planning to permanently stay and work there, their stories are woven through with reflections on the

smatraju dostatnom za život, mogućnostima da si priušte neke stvari koje bi im inače bile uskraćene ili o potrazi za onim što su neki od njih nazvali „normalnim” i boljim životom. Teški radni uvjeti i pristajanje na rad ispod njihove kvalifikacije u razgovorima se isprepliću s osjećajem zadovoljstva postignutim, osjećajem sigurnosti i čvrstom uvjerenosti u brojne mogućnosti koje se pružaju. U nekim slučajevima odlazak u Njemačku viđen je kao jednosmjerni, nekim pojedincima Njemačka je privremena stanica na putu prema drugim europskim zemljama, u nekim je pričama proces migracija viđen kao reverzibilan, dok je negdje posve otvoren i neizvjestan.

Kroz vlastita migrantska iskustva koja su pojedinci podijelili s Tonkom Maleković na više se međusobno isprepletenih načina u razgovorima stvaraju *prostori između*.

Prostori između – ovdje i tamo

Ispričane prakse i razmišljanja grade vezu između sredina iz kojih su ovi ljudi otišli i sredina u koje su se doselili. Migrantske bi se priče mogle ucrtati na karti na kojoj bi linije povezivale dva ili više mjesta u kojima je osoba živjela. Te bi linije govorele o izmještanjima iz gradova iz kojih su ovi pojedinci otišli, vezama koje ih s njima i dalje spajaju i povremenim vraćanjima u njih. Govorile bi i o umještanjima, o snalaženju u novim gradskim prostorima, traženju i opremanju stanova, o stvaranju novih

društvenih veza. Uz te bi linije na kartama trebalo ucrtati i državne granice jer su se politička i ekonomska situacija Hrvatske i Njemačke i raznolike društvene silnice u mnogim razgovorima glasno izborile za svoje mjesto. U tim su trenucima Hrvatska i Njemačka, Hrvati i Nijemci, „mi” i „oni”, „ovdje” i „tamo” činili okvir usporedbe, koji je progovario o širem kontekstu migracija i o brojnim suvremenim društvenim procesima u kojima su se konstruirale i rastvarale razlike i stereotipi. Pojedinci s kojima je Tonka Maleković razgovarala svojim su kretanjem tako povezivali dvije ili više lokacija i država. Ponad državnih granica oni stvaraju translokalne i transnacionalne društvene prostore u kojima ostvaruju svoje obiteljske, društvene, ekonomske, političke i druge odnose.³

Prostori između – susreti

Stvaranje *prostora između* koje je Tonki Maleković iznimno važno događa se u razgovorima s njezinim sugovornicima.⁴ Riječ je o susretima dviju osoba koje u situaciji izmještenosti dijele svoja iskustva i stvaraju međusobno razumijevanje. Razgovore tako možemo sagledati kao tjelesni, kognitivni i emocionalni susret, kao ulog u traženju zajedničkog.

Zabilježene naracije moment su refleksije o migrantskom iskustvu. Sazdane su od sjećanja na proživljene situacije, od promišljanja sadašnjega trenutka i od planova za budućnost. Svjedoče o izazovima koje je donijelo fizičko premještanje iz jedne kulturne i

opportunities of finding work, a desired salary and future. For many interviewees, a well-paid and secure job was the main motive associated with migration, regardless of whether they wanted to pay a loan, buy an apartment, educate their children, earn enough money for subsistence, acquire certain things they would not be able to otherwise or because they were looking for what some of them called a ‘normal’ or a better life. In the interviews, confessions about very hard working conditions and accepting jobs below interviewees’ qualifications are intermingled with feelings of satisfaction, feelings of being secure and strong belief in numerous opportunities. In some cases, Germany is perceived as the final destination, while for others Germany represents a temporary hub on their way to other European countries. In some stories, the migration process is seen as reversible, while in others it is entirely open and uncertain.

Through the migration experiences that these individuals shared with Tonka Maleković, *the spaces between* are created in several intertwined ways.

Spaces between – here and there

All recounted practices and reflections serve as a bridge between the milieu these people came from and the milieu to which they moved. Those migrant stories could be drawn on a map with

lines connecting two or more places where each person lived. Those lines could speak about the displacement from the cities where these people used to live, about the connections which still tie them to those places and their occasional returns. They could also tell stories about settling in, managing one’s way around a new urban space, searching for and refurbishing one’s apartment, and establishing new social networks. Along with these lines, the map should also delineate state borders since the political and economic situation, both in Croatia and Germany, in addition to various other social influences, has been directly referenced in many interviews. Croatia and Germany, Croats and Germans, ‘us’ and ‘them’, ‘here’ and ‘there’ provide a framework for comparison revealing a wider context of migration, numerous contemporary social processes at work and the construction and deconstruction of stereotypes. The individuals who spoke to Tonka Maleković, i.e. their lines of migration, thus connect two or more different locations and countries. They have, in turn, created a translocal and transnational social spaces where they have established various familial, social, economic, political and other relations beyond national borders.³

Spaces between – encounters

The creation of the *spaces between*, so important to Tonka Maleković, happens in the conversations she had with her

društvene sredine u drugu, o snalaženju u novim okolnostima, o učenju i radu na sebi, promjenama navika, nošenju sa stresnim i teškim trenucima. Progovaraju o razočaranjima, odvagivanjima i očekivanjima, trenucima kriza, emocionalnih lomova i odustajanja, ali i o trenucima radosti, ponosa i oslobađanja od strahova. Isprepletene su intimnim razmišljanjima i osjećajima o vlastitoj poziciji – ranjivoj i neizvjesnoj, osnaženoj i motivirajućoj. U njima se međusobno zrcale razumijevanje vlastite prošlosti i odluka o odlasku te planovi i nade za budućnost. Strahovi i zadovoljstvo, čežnja i neizvjesnost, samoća i ispunjenost u naracijama neodvojivo su zamršeni.

U razgovorima je stvaran prostor u kojem su Tonka Maleković i njezini sugovornici narativno oblikovali i pojašnjavali si iskustvo migracija. U riječi, šutnji i geste pretočili su svoja viđenja sebe i situacija u kojima su se našli. Svoje su djelovanje i nošenje sa svakodnevnim izazovima, svoje odnose s drugim ljudima, svoja emocionalna stanja iznijeli sugovorniku. Proživljeno iskustvo, na neki način zamrznuto u trenutku pripovijedanja, pružano je sugovorniku za prepoznavanje zajedničkog.

Prostori između – prepoznavanja

Prostor između nudi se i u okviru izložbe.⁵ S jedne strane, fotografije svjedoče o traganju umjetnice za fragmentima vlastite identifikacije, za detaljima urbanoga prostora i predmetima uz koje

veže različite asocijacije, za prizorima u kojima je pronalazila otiske izmještene svakodnevice. Svojim je fotografijama umjetnica na neki način prisvajala prostor, a sada je njezino bilježenje vlastita iskustva otvoreno za nova upisivanja. S druge strane, pojedinci s kojima je razgovarala u kontekstu izložbe stupaju u svojevrsni dijalog jedni s drugima, dok se istovremeno njihove priče nude za slušanje svima nama. Oni koji su odsutni postaju na određeni način prisutni, a njihove naracije stvaraju potencijal prepoznavanja. Migracije su naša stvarnost. O njima slušamo i razmišljamo, živimo ih. Ljudi koji migriraju pritom su često svedeni na brojke i svrstani u kategorije. Njihove su sudbine počesto zamagljene, a kompleksnost i heterogenost spravnjene. Upravo zbog toga traganje za individualnim naracijama, za susretima i za razumijevanjem priča drugih ljudi vidim kao bitno. Na izložbi ćemo u žamoru snimljenih razgovora pojedinačne sudbine jasno razaznati tek kada im se približimo i susretnemo se sa svakom pojedinom osobom. Prepoznavanje koje se u tim osobnim susretima može dogoditi možda će nas iznenaditi, rastužiti, obradovati, razljutiti ili osnažiti, no svakako će nas potaknuti na razmišljanje. Uvjerena sam kako za tim susretima i prepoznavanjima, za *prostorima između* za kojima je tragala Tonka Maleković, treba tragati jer oni mogu biti ključan korak u razumijevanju migrantskih sudbina i složenosti migracijskih procesa u današnjem svijetu.

interviewees.⁴ We are talking about encounters between two individuals who, in the situation of relocation, share their experiences and establish a mutual understanding. Thus, the interviews can be perceived as physical, cognitive and emotional encounters, and an attempt to find a common ground. Recorded narratives present a moment of reflection on the experience of migration. They are built upon lived experiences, reflections on the present moment and future plans. They bear witness to the challenges brought on by the physical relocation from one cultural and social milieu to another, of finding one's way under new circumstances, learning and improving oneself, changing habits, tackling difficult and stressful moments. They talk about disappointment, deliberations, expectations and moments of crisis, emotional breakdowns and giving up, but also about moments of joy, pride and freedom from fear. They are intertwined with intimate reflections and feelings about one's position – vulnerable and uncertain, empowered and motivating. At the same time, they mirror the understanding of one's past and the decision to leave along with the plans and hopes for a better future. In the recorded narratives, fears and satisfaction, longing and uncertainty, loneliness and accomplishment are all inseparably interlaced.

The conversations have created a space in which Tonka Maleković and her interviewees used narratives to shape and

explain the migration experience. They transposed their views of themselves and the situations they faced into words, silence and gestures. They revealed their everyday life and dealing with challenges, relationships with other people and emotional states. In a way, the lived experience is frozen in the moment of narration and offered to the interviewee in order to recognize its common aspects.

Spaces between – recognitions

The *spaces between* also come to light in the framework of the exhibition.⁵ On the one hand, the photographs bear witness to the artist's quest for fragments of her own identity, details in the urban space, objects imbued with various personal associations, and scenes in which she finds traces of a displaced everyday life. In a way, the artist used photography to make space her own, and now the recording of her experiences becomes open for new inscriptions. On the other hand, in the context of an exhibition, the individuals she talked to engage in a kind of a dialogue. At the same time, their stories are put forward for everyone to hear. Those who are absent become present in a way, and their narratives create a potential for recognition.

Migrations are part of our reality. We hear and think about them, we live them. At the same time, people who migrate are very

¹ U projekt sam se uključila na poziv Tonke Maleković te sam kontinuirano pratila njezin rad, a ona mi je u brojnim razgovorima približavala svoja promišljanja. Tjedan dana krajem travnja i početkom svibnja 2016. godine bila sam na terenskom istraživanju u Njemačkoj te smo tada umjetnica i ja zajedno proveli nekoliko razgovora sa sugovornicima. Našu razmjenu iskustava o umjetničkim i znanstvenim projektima – o paralelama, dvojicama i dosezima umjetničkog i znanstvenog rada – vidim kao iznimno važnu i poticajnu. Ovaj tekst temelji se na spomenutom terenskom istraživanju, na analizi mojih razgovora s Tonkom Maleković i razgovora koje je umjetnica vodila sa svojim sugovornicima, te na analizi fotografija i videomaterijala koje su snimili Tonka Maleković i Matija Kralj, koji je dokumentirao naše istraživanje. Tonki Maleković, Matiji Kralju i Ani Dani Beroš zahvaljujem na inspirativnim razgovorima, a svima koje sam susrela u Njemačkoj na tome što su mi dopustili uvid u osobna iskustva migracija. Istraživanje je omogućeno sredstvima projekta ACTOPOLIS – Umjetnost djelovanja, a jedan je dio potpomognut i sredstvima Hrvatske zaklade za znanost – projektom Stvaranje grada: prostor, kultura i identitet.

² Migracije iz Hrvatske u Njemačku bile su tema etnoloških i kulturnoantropoloških istraživanja (usp. primjerice: Jasna Čapo Žmegač, „Dva lokaliteta, dvije države, dva doma: transmigracija hrvatskih ekonomskih migranata u Münchenu“, *Narodna umjetnost*, 40 (2), 2003., 117–131.; Jasna Čapo Žmegač, „Spanning National Borders: Split Lives of Croatian Migrant Families“, *Migracijske i etničke teme*, 23 (1–2), 2007., 33–49.; Jasna Čapo, „Tu ne može ni'ko živ imat' plan hoće li se vratit': Promjenljive artikulacije povratka u domovinu među hrvatskim ekonomskim migrantima u Njemačkoj“, u: *Hrvatsko iseljenišvo i domovina. Razvojne perspektive*, C. Hornstein Tomić, I. Hrstić, F. Majetić, I. Sabotić i M. Sopta (ur.), Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2014., 283–289.; Sanja Lončar, „Etnografije hrvatskih radnih migrantica u Münchenu: važnost razvijanja društvenih mreža, novih osobnih znanja i vještina“, u: *Hrvatska svakodnevnica. Etnografije vremena i prostora*, J. Čapo i V. Gulinić (ur.), Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2013., 243–262). Ti znanstveni radovi pružaju vrijedan

komparativni materijal za istraživanje najnovijih hrvatskih radnih migracija koje nastupaju nakon što je Njemačka ukinula radne dozvole za hrvatske državljane. Jasni Čapo i Sanja Lončar zahvaljujem na poticajnim razgovorima o ovoj temi.

³ Pojmovi translokalni i transnacionalni društveni prostori dio su transnacionalne paradigme u istraživanju migracija koja naglasak stavlja na migrantske prakse i društvene veze koje nadilaze državne granice (usp. primjerice: Linda Basch, Nina Glick Schiller i Cristina Szanton Blanc, *Nations Unbound. Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*, Langhorne, Gordon and Breach Publishers, 1994.; Jasna Čapo i Hariz Halilović, „Lokaliziranje transnacionalizma: bosanske i hrvatske prekogranične prakse“, u: *Hrvatska svakodnevnica. Etnografije vremena i prostora*, J. Čapo i V. Gulinić (ur.), Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku, 2013., 221–241.; Thomas Faist, Margit Fauser i Eveline Reisenauer, *Transnational Migration*, Cambridge – Malden, Polity Press, 2013.; Simona Kuti i Saša Božić, *Transnacionalni socijalni prostori. Migrantske veze preko granica Hrvatske*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, 2016.; Peggy Levitt i Nina Glick Schiller, „Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society“, *International Migration Review*, 38 (3), 2004., 1002–1039.).

⁴ Razgovori koje je umjetnica vodila sa svojim sugovornicima potaknuli su naše brojne razgovore o intervjuima kao istraživačkoj metodi. Intervjui su uz sudioničko promatranje najčešća metoda istraživanja u etnologiji i kulturnoj antropologiji, pri čemu je disciplina mnogo pozornosti posvetila i teorijskom promišljanju istraživačkih situacija, međuljudskih odnosa koji se u njima stvaraju, etičkih načela i sl. (usp. primjerice: Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulinić i Goran Pavel Šantek (ur.), *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*, Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku – Naklada Jesenski i Turk, 2006.; Robert M. Emerson (ur.), *Contemporary Field Research. Perspectives and Formulations*, Long Grove, Waveland Press, 2001.; Sanja Potkonjak, *Teren za etnologe početnike*, Zagreb, Hrvatsko etnološko društvo – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, 2014.).

⁵ U okviru umjetničko-istraživačkog projekta *Spaces Between (Living) Places* održana je izložba istoga naziva u Galeriji Studentski centar u Zagrebu, 1.–10. rujna,

often reduced to figures and put into categories. Their destinies are often blurred and the complexity and heterogeneity levelled out. For this reason, I see the importance of searching for individual narratives, encounters and understanding of other people's stories. Amidst the murmur of recorded voices at the exhibition, we will be able to decipher individual destinies only when we come closer and encounter each individually. The recognition that might happen in such an individual encounter might come as a surprise, make us sad, happy, mad or empowered but it will most certainly be thought-provoking. I am certain that we need to search for such encounters and recognitions, or the *spaces between*, also pursued by Tonka Maleković, because they can be a critical step towards understanding migrant destinies and the complexity of migrant processes in today's world.

Translated by Mirna Herman Baletić

¹ I have joined the project upon Tonka Maleković's invitation and began following her work, while she explicated her position in numerous conversations we had together. I spent one week at the end of April and beginning of May 2016 in Germany conducting field research. At that time, the artist and I held a number

of interviews. I consider our exchange of experiences concerning art and science projects – in regard to their similarities, issues and scope – to be exceptionally important and stimulating. This text is based on field research, on the analysis of my conversations with Tonka Maleković and the interviews conducted by the artist, as well as on the analysis of photographs and video materials recorded by Tonka Maleković and Matija Kralj who documented our research. I would like to thank Tonka Maleković, Matija Kralj and Ana Dana Beroš for very inspiring conversations, as well as to all the people whom I have met in Germany, for allowing me to gain insight into their personal experience of migration. This research was made possible thanks to the project titled ACTOPOLIS – The Art of Action, the Croatian Science Foundation under the project titled *City-making: space, culture and identity* also assisted in funding this research.

² The migration from Croatia to Germany was a topic of ethnological and anthropological research (for example: Čapo Žmegač, Jasna, „Dva lokaliteta, dvije države, dva doma: transmigracija hrvatskih ekonomskih migranata u Münchenu“, *Narodna umjetnost*, 40 (2), 2003, 117–131; Čapo Žmegač, Jasna, „Spanning National Borders: Split Lives of Croatian Migrant Families“, *Migracijske i etničke teme*, 23 (1–2), 2007, 33–49; Čapo, Jasna, „Tu ne može ni'ko živ imat' plan hoće li se vratit': Promjenljive artikulacije povratka u domovinu među hrvatskim ekonomskim migrantima u Njemačkoj“, in: *Hrvatsko iseljenišvo i domovina. Razvojne perspektive*, C. Hornstein Tomić, I. Hrstić, F. Majetić, I. Sabotić and M. Sopta (eds.), Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2014, 283–289; Lončar, Sanja, „Etnografije hrvatskih radnih migrantica u Münchenu: važnost razvijanja društvenih mreža, novih osobnih znanja i vještina“, in: *Hrvatska svakodnevnica. Etnografije vremena i prostora*, J. Čapo and V. Gulinić (eds.), Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku, 2013, 243–262). These scientific papers are a valuable resource for comparison when conducting research on the most recent Croatian labour migration taking place after Germany repealed work permits for Croatian citizens. I would like to thank Jasna Čapo and Sanja Lončar for providing stimulating discussions on this topic.

³ The terms translocal and transnational social spaces are a part of the transnational

2016. Ovaj tekst dio je prateće publikacije izdane povodom izložbe. Rad Tonke Maleković produciran je u sklopu transnacionalnog umjetničkoga laboratorija ACTOPOLIS, u organizaciji njemačkog Goethe-Instituta i umjetničke organizacija Urbane Künste Ruhr.⁷

paradigm in migrant research that emphasises migrants' practices and social connections that go beyond state borders (see, for example: Basch, Linda, Glick Schiller, Nina and Szanton Blanc, Cristina, *Nations Unbound. Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*, Langhorne, Gordon and Breach Publishers, 1994; Čapo, Jasna and Halilovich, Hariz, "Lokaliziranje transnacionalizma: bosanske i hrvatske prekogranične prakse", in: *Hrvatska svakodnevica. Etnografije vremena i prostora*, J. Čapo and V. Gulin Zrnić (eds.), Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku, 2013, 221–241; Faist, Thomas, Fauser, Margit, and Reisenauer, Eveline, *Transnational Migration*, Cambridge – Malden: Polity Press, 2013; Kuti, Simona and Božić, Saša, *Transnacionalni socijalni prostori. Migrantske veze preko granica Hrvatske*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, 2016; Levitt, Peggy and Glick Schiller, Nina, "Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society", *International Migration Review*, 38 (3), 2004, 1002–1039.).

⁴ The conversations the artist had with the interviewees prompted out deliberations on the interview as a research method. Together with participant observation, the interview is the most frequently used method in ethnology and cultural anthropology which focuses on the theoretical analysis of research situations and relationships that are established within them, ethical principles and the like (see, for example: Čapo Žmegač, Jasna, Gulin Zrnić, Valentina and Pavel Šantek, Goran, (eds.), *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*, Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku – Naklada Jesenski i Turk, 2006; Emerson, Robert M. (ed.), *Contemporary Field Research. Perspectives and Formulations*, Long Grove, Waveland Press, 2001; Potkonjak, Sanja, *Teren za etnologe početnike*, Zagreb, Hrvatsko etnološko društvo – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, 2014).

⁵ As part of the artistic research project *Spaces Between (Living) Places* an exhibition of the same title was held at the Student Centre Gallery in Zagreb, September 1-10, 2016. This text is part of the publication published on the

occasion of the exhibition. Tonka Maleković's project was produced as part of a transnational artistic laboratory ACTOPOLIS organised by the Goethe-Institut and Urbane Künste Ruhr.⁸